

Gyors reagálású közgazdász mindig talál szöveget

Csaba László: Crisis in Economics c. könyvéről

Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009

A gyakran idézett közgazdász vicc szerint a fizikus, a vegyész és a közgazdász hajótörést szenvednek, és egy kopár szigetre vetődnek. Már az éhhalál küszöbén állnak, amikor konzervdobozt sodor eléjük a víz. Az egyetlen bökkenő az, hogy konzervnyitó sajnos nem sodródik a partra. A három tudós tanakodni kezd, hogy mitévők legyenek. Először a fizikus rukkol elő a megoldással. Keressünk egy csúcsos sziklatömböt és hajtsuk a doboz fedelét a csúcs körül 25 méter/secundummal!? A kémikus is szakmájának megfelelő ötlettel át elő. "Melegítsük fel a dobozt 100 Celsius fölé a napon, és akkor a belső nyomás révén majd kinyílik." A közgazdász leereszkedő modorban szakítja meg a társalgást. "De Uraim, Uraim! Én sokkal elegánsabb megoldást tudok: tételezzük fel, hogy van konzervnyitónk!"

Az analógia több értelemben is vonatkoztatható tudományágunkra. A világgazdaság legutóbbi fejleményei, a globális válság hullámai, ugyancsak feltörhetetlennek tűnő dobozokat sodornak a közgazdászok elé, amint azt Csaba Lászlónak az Akadémiai Kiadónál angol nyelven megjelent legújabb kötete: "Crisis in Economics" érzékletesen bemutatja. Ha a szerző olvasatában a hajótörés talán túlzás is lenne, a szakma állapotára, konzervnyitónk biztosan nincsen, "módszertani szerszámosládánkban" (Csaba László által használt kifejezés) nincsenek olyan patent eszközök, amelyekkel könnyen gyorsan megfejthetnénk a könyvben taglalt izgalmas rejtvényeket, legyenek azok az elmélet belső enigmái vagy a közép-európai átmenet eleddig tisztázatlan kérdései.

Az is kérdés, hogy törekednek-e egyáltalán az elmélet művelői arra, hogy kinyissák a gyakorlat által felszínre vetett "dobozokat". Megszívleli-e az ökonómusok céhe Gregory Mankiwnak a könyvben mottóként idézett intését: "Isten nem azért küldte a makro-közgazdászokat a Földre, hogy elegáns teóriákat állítsanak fel, hanem, hogy gyakorlati problémákat oldjanak meg!" (19. o.) Csaba László szerint az utóbbi jogos igény a szakmával szemben, és ő maga ezzel a könyvével (mint szinte minden, az utóbbi években született írásával, így akadémiai székfoglalójával is) példát mutat a legabsztraktabb, már-már gazdaságfilozófiai-módszertani kérdések (Mi a helye az intézményeknek a közgazdaságtani elemzésben?; 36-40 o. és az égető gyakorlati problémák (Nyert vagy veszített az utca embere Magyarország EU-csatlakozásával?; 173. o.) szerves összekapcsolására.

A szerző gyakorlati problémák iránti érzékenysége azonban (és ez igazolja a bevezetőben idézett vicc üzenetét) korántsem általános az elmélet művelői körében. Csendes időszakokban a szakma sterilitása nem annyira szembetűnő, de amikor a megoldhatatlannak tűnő problémák reménytelenül összegubancolódnak, mint napjainkban, sokkal határozottabban vetődik fel a közgazdászokkal szemben a már Széchenyi által is megfogalmazott sürgetés: "Ne mindig generalitásokban csak; 's mondja már hát, mit kell tenni!?" A közgazdaságtan krízisét (vagy fogalmazzunk a szerzőt követve óvatosabban), belső módszertani problémáit a gazdaság krízise teszi igazán láthatóvá.

A könyv I. részében Csaba László ezekre a belső módszertani problémákra irányítja a figyelmet. Ebben a részben az olvasót nemcsak az idézett szerzők, könyvek cikkek számosságával kápráztatja el, hanem elsősorban ezek fajsúlyával. A szakbarbárok korában kivételesnek számít az a judícium, amellyel Csaba eligazítja az olvasót a szakirodalom tengerében. Miközben biztos kézzel válogat a módszertan szempontjából releváns munkák és szerzők között, fajsúlyos és manapság már nemigen firtatott kérdésekre keresi a választ. Olyanokra például, hogy van-e esélyük az európai közgazdászoknak (és köztük is a volt szovjet tömbben élő szakmaibelieknek) a nagy elmélethez való érdemi hozzájárulásra a közgazdaságtan amerikanizálódásának világában. "Levonhatunk-e valamely általánosabb elméleti leckét Közép- és Kelet-Európa diverz regionális tapasztalataiból a globális közgazdasági elemzés számára?" (14. o.) A neves közgazdász ebben az erősen elméleti-módszertani részben bemutatja, hogy milyen úton jutott el a közgazdaságtan a mai technicizált, erősen matematizált állapotába, és megvilágítja: mi magyarázza azt, hogy nyilvánvaló hiányosságai ellenére, a kvantitatív elemzés feltehetően a jövőben is uralkodó módszertani irányzat marad a közgazdaságtanon belül.

Miközben fejtegetései nagy részével a recenzens maradéktalanul egyetért, két megjegyzés azért idekívánkozik. Csaba László - messzemenően elismerve a technicizált mainstream közgazdaságtan érdemeit - vehemensen ostromolja a "technicista ortodoxiát" (lásd a 30-36 oldalt), amin a matematizálás túlhajtását, a modellek kiürülését, a kvantitatív módszerek öncélúvá válását érti. Egyben hosszabb távon fenntarthatatlannak ítéli ezt a megközelítést. A bökkenő csak az, hogy míg szinte minden más állítását művek, és tudósok garmadának idézésével teszi kézzelfoghatóbbá, a "technicista ortodoxiát" taglalva egyáltalán nem világítja meg, hogy pontosan kik, illetve mely művek képviselik ezt a módszertani szélsőséget a közgazdaságtanon belül. E nélkül pedig - úgy tűnhet - fantomokkal hadakozik, noha minden elfogulatlan olvasó érzi, hogy a jelenség (mármint az öncélú technicista "gimnasztika", a steril modellezés) létezik a közgazdaságtan művelésében.

A másik megjegyzés a kvantitatív és a kvalitatív elemzés, a formalizálás és a tartalom viszonyát illeti. A mainstreamnek a "peremekről", a közgazdaságtan határvidékeiről érkező intellektuális tartalmakkal való gazdagítását a szerző igen színvonalasan tárgyalja (36-40. o). A kiegyensúlyozott leírás azonban igényelte volna annak érzékeltetését is, hogy milyen öles léptekkel halad a mainstreamen kívül álló, új intézményi közgazdaságtan, az ún. új politikai gazdaságtan vagy akár a hagyományosan verbális gazdaságtörténet is, nyilvánvaló mainstream hatásra, a kvantitatív elemzéssel való gazdagítás felé. Az érem másik oldala ennek a trendnek a bemutatása lenne. A 90-es évek eleje óta e sorok írója számos alkalommal vett részt a St. Louisban működő Ronald Coase Intézet nyári "fejtágítóin". A workshopok kifejezett célja az volt az új intézményi közgazdaságtanon belül kibontakozó friss módszertani irányzatokat tudatosítsa a Közép-Kelet-Európából érkező (többnyire fiatal) kollégákban. A kvantitatív elemzés, sőt nota bene az ökonometriai módszerek alkalmazása e workshopon megvitatott közép-kelet-európai intézményi dolgozatokban az idő múlásával egyre nőtt. Az utóbbi néhány évben már tanítványaimat küldtem erre a hasznos szeánszra. A legutóbbi résztvevő azzal érkezett haza, hogy az ott tárgyalt új intézményi dolgozatok már gyakorlatilag 100 %-ban formalizáltak voltak. A fiatal kelet-közép-európai kutatók majd mindegyike "high tech" kvantitatív elemzésen és modellezésen nyugvó írásokat tárt a 2009-es intézményi közgazdaságtani workshop résztvevői elé. Mindezzel egyáltalán nem akarom megkérdőjelezni a könyv jogos kritikai észrevételeit a kvantitatív elemzés vadhajtásaival szemben. A matematikai formalizálás időnként és helyenként valóban maga alá gyűri a tartalmi

meggondolásokat a közgazdasági problémák taglalásában, és ez káros a közgazdaságtan fejlődésére. Csak jelzem, hogy lassan nem marad már olyan terület a közgazdaságtanban, ahol a formalizálás, az ökonometriai modellek alkalmazása mellőzhető volna. Fokozottan áll ez a szerző által középpontba állított új intézményi közgazdaságtanra.

A könyv II. részében a szerző a poszt-tranzíciós változások elméleteit veszi górcső alá, középpontba állítva az állami beavatkozás kiterjedtségét és eszközeit a vizsgált régióban, amelyek szerinte a régió belüli jelentős különbségeket magyarázzák. A könyv 81-83 oldalán Csaba László jól áttekinthető összefoglalást ad mindarról, ami a közép-kelet-európai országok diverz poszt-szocialista fejlődéséből általánosítható. Így utal a politikai és a gazdasági racionalitás konfliktusára a térség országaiban, a piacgazdasággá való átalakulás normatív elvárásai és a valós fejlemények közötti meglehetősen széles résre, vagy az olsoni érdekcsoportok befolyására, amely Csaba szerint sokkal inkább magyarázza a térségben zajló folyamatokat, mint a bármely hosszú távú közösségi cél. (82. o.) Nagyon kevés olyan kortárs magyar közgazdász van, aki annyira otthonosan mozogna a Közép-Kelet-Európa nem könnyen áttekinthető viszonyaiban, mint Csaba László. Elvértve akadnak olyanok, akik annyira naprakészen követnék a fejleményeket és elméleti rezonanciájukat, továbbá olyan enciklopédikus tudást halmoztak volna fel a térségről, mint a Crisis in Economics szerzője. Valljuk be, a legtöbbször többet tud az Atlanti Óceán másik partján zajló elméleti vitákról, mint arról például, hogy történik-e valami érdekes az akadémiai berkekben a magyar határtól alig félszáz kilométerre, Pozsonyban. Bizonyos fokig persze természetes és tipikus, hogy a periférikus helyeken az elméletet művelők vigyázó szemeket a centrumban zajló folyamatokra vetik, az is tipikus, hogy a radikálisan új tudás többnyire nem a centrumban, hanem a periférián születik. Elég csak felidézni a kuhni fejtegetéseket a tudományos forradalmakról. Nemcsak a tudomány határvidékei, hanem a földrajzi értelemben vett határvidékek is fontosak lehetnek. Kevéssé valószínű persze, hogy a forradalmasító periféria szerepére éppen térségünk lenne esélyes, mégsem lehet túlértékelni azt a tudományos missziót, amelyet Csaba László felvállal ebben a művében (miként számos korábbi írásában), becsatornázza az újonnan csatlakozott országok problémáit a közgazdasági köztudás folyamába.

A könyv III. részében a szerző az európaizáció elméleteit elemzi. A problémákat mind az EU szintjén, mind pedig az újonnan csatlakozott országok prizmáján keresztül is megvizsgálja. Olyan izgalmas kérdésekben foglal állást, mint a "koraszülött" kibővítés kérdése, a Lisszaboni Szerződés értékelése (alibi vagy lehetőség?), vagy a csatlakozás mérlege a magyar gazdaság szemszögéből. Harcba száll az általános EU-szkepticizmus és a (sok szempontból érthető) csalódottság diktálta attitűdökkel és közkeletű fals koncepciókkal. A könyv 167-173 oldalán világos áttekintést ad ezekről, kiemelve az EU nélkülözhetetlen szerepét a piacgazdasági intézmények stabilizálásában. A nyomasztó globális válság és számos megoldatlan problémánk (az egészségügyi reformtól a demográfiai problémákon keresztül versenyképességi lemaradásunkig) még a szakemberek optikáját is eltorzítja, amikor az ország esélyeit mérlegelik, vagy a csatlakozás eredményeit értékelik. Fontos ezért leszögezni, hogy "Történelmi perspektívában aligha kétséges, hogy Magyarország köztes és bizonytalan helyzete, ami amióta csak 1918-ban visszaszerezte a függetlenségét, az országot jellemezte, a nyugati politikai, gazdasági és védelmi közösségbe való visszaintegrálásával 2004. május elsején véget ért." (168. o)

Csaba László nem a viccbeli "tétélezzük fel, hogy van konzervnyitónk?" közgazdászok körébe tartozik,

hanem az elmélet művelőinek egy ritka, kihalófélben lévő fajtájának a képviselője. Könyve messzemenően tanúsítja: nem mondott le arról, hogy művei hasznosak legyenek. Különösen erőteljes ez a törekvés a könyv IV. részében (Towards a theory of sustainable economic growth and prosperity). A IV. rész számos ajánlást tartalmaz, amelyek közvetlenül segíthetik gazdaságpolitikai dilemmáink feloldását. Megszívlelendő a Csaba-féle reform napirend (206-211. o.). Hangsúlyozza, például, hogy az országra jellemző és számos további gond forrásának tekinthető alacsony megtakarítási ráta, a pénzügyi szektor mainál (és még talán a nemzetközileg szokásosnál is) jóval szigorúbb elszámoltathatósága és transzparenciája, pontosabban az ezekre vonatkozó szabályok bevezetése mellett orvosolható. Hasonlóképpen segítő szándékú egyértelmű kiállása a különböző csoportok populista jellegű kedvezményezésével szemben, miközben kétségbe vonja a minimális állammal való kísérletezgetést is, hangsúlyozva, hogy az állam aktivitása és a dirigista volta két teljesen különböző dolog.

E recenzió terjedelme nem engedi meg, hogy valamennyi javaslatát (akárcsak a 212-215. oldalon tárgyaltakat) bonckés alá vegyük. Ezek közül némelyekkel a recenzens maradéktalanul egyetért, mások esetében talán másképp fogalmazna, vagy akár más javaslattal állna elő. Vitatkozhatnánk például azzal, hogy a "valós kérdés az [az egészségüggyel kapcsolatban], hogy miként csatornázzunk vissza pótlólagos forrásokat erre a területre, és hogyan biztosítsuk ezek tudatos és célszerű elköltését, nevezetesen inkább a szolgáltatások javítására, mint költségmegtakarításra." (214. o.) Magunk részéről sokkal fontosabbnak tartjuk újabb pénzek beöntésénél a feneketlen zsákba, azokat intézményi reformokat, amelyek szükségességét Csaba László sem vitatja, csak (és ezzel már tökéletesen egyetértünk) hangsúlyozza hosszú távú kifutásukat. Egyetértésünk vagy egyet nem értésünk azonban másodlagos. A lényeges az, hogy valamennyi javaslat fontos és elgondolkodtató. Azt a felelősséget és jobbító szándékot példázza, amelyet olyannyira hiányolunk a magas elmélet számos művelője esetében. Csaba László nem tételezi fel, hogy van konzervnyitója, inkább addig keresgél, míg talál egy szöveget, hogy kipiszkálhassa az elméleti tartalmat a sokak számára örökre zárva maradt konzervdobozból (vagy inkább: fekete dobozból). Könyvének bevezető részében ezt a célt tudóshoz illő szerénységgel fogalmazza meg: "Reméljük, hogy hozzájárulunk, ha csak szerény mértékben is azokhoz a hangsúlyváltásokhoz, amelyek a globális közgazdasági szakmában végbemennek." (14-15). Az olvasók, akik kezükbe veszik majd a könyvet (Csaba László műveinek olvasottságát ismerve minden bizonnyal nagyon sokan) valószínűleg ugyanarra jutnak majd mind a recenzens: Csaba László ezzel a könyvével is hozzájárul a közgazdász-céh gondolkodásának formálásához, és nemcsak szerény mértékben.

Dr. Hámori Balázs

*Széchenyi István (1832/1984): Stadium (Reprint kiadás) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest